SZABÓ JENŐ

Agrártámogatás és piacbefolyásolás

Fejlettségüktől függően meglehetősen karakterisztikus kezeléstechnikákat alkalmaznak mezőgazdasági politikájukban az egyes államok. A fejlett piacgazdasággal rendelkezők – tág határok között – általában támogatják mezőgazdasági termelőiket, a fejlődő országok pedig inkább hasznot húznak, felhalmoznak a mezőgazdaságból, nemzeti jövedelmet vonnak ki a termelésből és ennek révén jutnak az infrastruktúra-, ipar- és szolgáltatásfejlesztéshez szükséges forrásokhoz.

Maga a támogatás leginkább két forrásból származik. Az egyik fontos, sok esetben meghatározó tényező (mint Magyarország esetében is) a központi költségvetésből származó támogatás. Ennek révén közvetíthetők a kormányok agrárpolitikai célkitűzései, érvényesíthetők a prioritások. A másik forrás a fogyasztó hozzáállásától, anyagi lehetőségeitől, motivációitól függ. Ez az úgynevezett fogyasztói ártámogatás, amelyből kiviláglik, hogy a fogyasztó mennyire hajlandó vagy milyen mértékben kényszerül megtéríteni a termelők költségeit, kiegészíteni jövedelmüket.

Mindkét forrás – a gazdasági erőtől, életszínvonaltól függően – komoly játékteret enged az agrárpolitikának, gazdaságpolitikának. Azért, hogy a nemzeti agrárpolitikák világkereskedelmet torzító hatásának a világban gátat vessenek, ma már – pontosabban 1995 elejétől – az új kereskedelmi világrend diktálta támogatás- és vámvédelem-leépítési menetrend szabja meg a GATT-, illetve WTO-tagok ez irányú kiadásait és védelmi rendszerét.

Támogatás és politika

A támogatás és támogatottság mozgásterének szűkülése, az élelmiszerek világkereskedelmének növekedését serkentve, a természeti adottságokban, munkakultúrában rejlő komparatív előnyök felszínre kerülését segíti. Ebből a szempontból a világkereskedelmi rend változása reménykeltő jelenség a kevésbé fejlett, illetve fejlődő országok számára.

A jövő azonban korántsem gondmentes, ezt leginkább a támogatások növelése érdekében kifejtett, sokszor heves utcai tüntetések, vagy politikusabb lobbizások jelzik.

A hazánknál lényegesen fejlett piacgazdasággal rendelkező nyugat-európai országok elmúlt néhány évben szerzett keserű tapasztalata, hogy a támogatásokat sokkal könnyebb növelni, mint csökkenteni, lényegesen nehezebb lebontani, mint kialakítani és az ahhoz szükséges forrásokat előteremteni.

Az ok meglehetősen triviális, ugyanis, ha egyszer egy támogatást létrehoztak, akkor kialakult az ebből finanszírozott, s fenntartásában anyagilag is érdekelt lobby. A mezőgazdasági termelőknek, legalábbis „nyugaton", hosszabb időszakot nézve megéri, hogy a nekik címzett, az ő helyzetük javítása végett kialakított támogatások jelentős hányadát a következő évi támogatásért folyó küzdelem oltárán feláldozzák. A kormányok megdolgozása igen költséges művelet, hisz logikátlan, hogy az egyre apadó termelői réteg egyre nagyobb támogatást kumuláljon. A valóság azonban az, hogy a termelők számbeli csökkenése nem csökkenti, hanem növeli a lobbyk erejét. Az érdekeltség szemléletessé tehető, ha meggondoljuk, hogy a támogatás forrását képező adó- és ártámogatás, mint fogyasztói oldalról felmerülő költség, szélesedő fogyasztói körre vetíthető, ugyanakkor a haszonélvezők koncentrálódnak.

Más oldalról nézve, önös érdekei folytán puhítható a politika is. A kormányok többnyire részrehajlóak a mezőgazdasági termelőket nézve, hiszen vidéken kevesebb a választópolgár, mint a városokban, és hogy esélyegyenlőséget biztosítsanak a vidéken élők számára a politikai véleménynyilvánítás terén, a vidéki

> A világkereskedelmi rend változása reménykeltő jelenség a kevésbé fejlett, illetve fejlődő országok számára.
>
> ◆
>
> A nyugati fogyasztót nagyban motiválja, hogy összes fogyasztásán belül fokozatosan csökken az élelmiszerekre fordított kiadás, ezért eltűri az emelkedő élelmiszerárakat.

voks sokszor többet ér a városinál. (Japánban például a vidéki voksokat – szemben a városi szavazatokkal – háromszoros szorzóval veszik számításba.)

A fogyasztási oldalt nézve, a nyugati fogyasztót nagyban motiválja, hogy összes fogyasztásán belül fokozatosan csökken az élelmiszerekre fordított kiadás, ezért eltűri, vagy szívesebben megfizeti az emelkedő élelmiszerárakat. Magyarországon ebből a szempontból erősen megosztott a piac. Meglehetősen szűk az a réteg, amelyik nyugati mentalitással viszonyulhat az emelkedő élelmiszerárakhoz, és igencsak nagy az a közép- és szegény réteg, melynek fogyasztási szerkezetében túlsúlyosak az élelmiszerekre fordított kiadások. Ez az a jelenség, amit az agrárpolitikai célrendszer úgy fogalmaz meg, hogy törekedni kell a differenciálódó fogyasztói igények kielégítésére.

Nyugaton az ár és fogyasztói kosár viszonyán túl fontos motiváló tényező a vidéki tájért való aggódás, a vidék arculatának, eredeti állapotának megőrzése iránt érzett szimpátia, mely elsősorban a gyökerekkel, a származással magyarázható. (Hisz igen jelentős tömegek vándoroltak a városba a közel- és régmúltban.)

A szimpátia és nosztalgia keverékeként – a vidéki infrastruktúra rohamos fejlődése nyomán – ma már jelentős a visszavándorlás, a városról vidékre való költözés.

Az *Economist* című gazdasági világlap a támogatások motivációit elemző egyik összeállításában a politika és az agrártámogatások sajátos összefüggésére világít rá, amikor megemlíti, hogy a kimutatható agrártámogatásokban meglehetősen visszafogott Amerika az elnökválasztási kampányok során igencsak elfogadja az agrárlobbyk nyújtotta pénzügyi segítséget. Például az 1980-as évek amerikai elnökválasztási kampányaiban a tejipar nagyobb támogatást nyújtott, mint az összes szakszervezet együttvéve. A kilencvenes évek felé haladva pedig a kampányok fő támogatói között (az orvosok és a jogászok lobbyjait követően) a cukoripar volt a harmadik legtőkeerősebb patrónus. Magyarország Amerikához képest miniatűr politikai színpad, mégsem hagyhatók figyelmen kívül az amerikai tapasztalatok.

Amerika az elnökválasztási kampányok során igencsak elfogadja az agrárlobbyk nyújtotta pénzügyi segítséget.

◆

Elsődleges cél a finanszírozási rendszer korszerűsítése, a piacra jutást segítő eszközrendszer fejlesztése, a piaci információs rendszer normális felépítése.

A magyar támogatási rendszerről

A jelenlegi magyar agrárpolitika és az ennek megvalósulását segítő agrártámogatási rendszer az átalakulási folyamat gyorsítását, a modernizáció elősegítését, az új vállalkozások anyagi-műszaki bázisának kiépülését, az agrártermékek piacra jutásának elősegítését, az EU-hoz való csatlakozásunk előkészítését és a kedvezőtlen adottságú térségek gondjainak enyhítését kezeli prioritásként.

E komplex és középtávon is vállalható célkitűzésrendszer továbbfejlesztésekor alapvetően

- az agrártermelés versenyképességét javító,
- a versenyképes birtokméret kialakulását elősegítő,
- a finanszírozás lehetőségeit könnyítő,
- a piacra jutás esélyeit javító,
- az agrotechnika környezetvédelmi szempontú továbbfejlesztését lehetővé tevő,
- a vidékfejlesztés eszközrendszerének kiépülését elősegítő, de
- a GATT-konformitást és EU-csatlakozási célkitűzéseinket is szem előtt tartó agrárpolitikát kell követnünk.

Ezen célok megvalósulási esélyeit nagyban segítené az intézményrendszer feladatorientált fejlesztése. Így elsődleges cél

- a finanszírozási rendszer korszerűsítése,
- a piacra jutást segítő eszközrendszer fejlesztése,
- a piaci információs rendszer normális felépítése

és a piaci szereplők javára történő működtetése, valamint

- a hosszú távú finanszírozás esélyeit és a földpiac élénkítését is szolgáló földhitelintézet kialakítása és működésének elindítása.

Az igények objektivitását vizsgálva megállapítható, hogy a magyar mezőgazdaságnak nagy szüksége van az egyre növekvő támogatásra. Helyzete, az ország közeljövőbeli céljai, középtávú integrációs elképzelései, a piacra jutás napi gondjai éppúgy igénylik ezt, mint a termelők szervezettségi fokának mai helyzete, életszínvonal-beli elmaradásuk az átlagtól, vagy egyes régiók jövedelempozíciójának romlása, továbbá a mezőgazdaság finanszírozási anomáliái, az átlagosnál lényegesen gyengébb hitelképessége. A piaci zavarok rendezése is nagyon költséges és komoly pénzügyi hidakat, kiépített intézményrendszert igényel.

A termelésnek az átlagost mindenképpen messze meghaladó energiaigénye éppúgy igényli a támogatást, a megkülönböztetett bánásmódot, mint a lakosság életszínvonala, a mindenkori nyomott árak, az élelmiszerek árelaszticitásának alacsony szintje és ami ennél is meghatározóbb: a konkurens termelés támogatottságának mértéke, a megcélzott külpiacainkon uralkodó protekcionizmus foka. Ez utóbbi szempontból nem lényegtelen kérdés, hogy 1992-ben a világ akkor legfejlettebbnek mondott államait tömörítő OECD támogatottsági átlaga (PSE támogatottsági

mutatója) 45 százalékot mutatott, ezzel szemben a magyar agrártermelés összevont támogatottsági mutatója (Új-Zéland és Ausztrália extenzív mezőgazdaságainak támogatottsági szintjét közelítve) 8 százalékot ért el. Jóllehet, az 1992-es év volt a támogatásleépítési hullám mélypontja, az igazodási pontnak, fizetőképes piacnak mondható EU-ban ma is 45 százalékos az összevont támogatási mutató (PSE) mértéke, nálunk pedig ennek a fele sem.

Hiába létezik a világkereskedelmi rendet szabályozó, a világ élelmiszer-kereskedelmét megregulázni szándékozó, a termékáramlás útjában álló akadályok leépítését célzó GATT-megállapodás, a világpiaci árakat egyes államok manipulálni képesek.

Kettő a sok közül

Ok tehát bőven akad a támogatásra. Kiragadva az említettek közül két gondolatot, belátható, hogy kényszer és elemi érdek is a mai Magyarországon a támogatás növelése, a jogosultakhoz való eljuttatás technikájának fejlesztése.

- Az egyik ilyen kényszerítő körülmény az EU-hoz való belátható időn belüli csatlakozás ténye. Ennek tükrében kell néznünk versenyképességünk valóságos helyzetét, azaz:

- ágazataink, termelési viszonyaink jelenlegi versenyképességét,
- biológiai alapjaink állapotát, az alkalmazott technológia színvonalát,
- termékfeldolgozásunk, minőségi ellenőrzési rendszereink helyzetét,
- piacmegdolgozási technikánk fejlettségét, a promóciós munka színvonalát,
- a termékmarketing helyzetét,
- a piacra juttatás eszközeinek és a kereskedelmi logisztika, a kereskedelem infrastrukturális hátterének állapotát,
- a fogyasztókkal való kapcsolattartás (PR) helyzetét,
- a fogyasztói szokások megváltoztatása érdekében indított kampányok eredményességét,
- a hazai termék elfogadásáért folytatott küzdelem eszközrendszerét,
- a termékeink külpiaci fogadásának javításáért tett lépéseket.

Egy vámhatárok nélküli belső piacra (az Európai Unióba) kerülve pillanatok alatt megmérettetünk. Nem nehéz belátni, hogy a felsorolt termelési tényezők szerinti versenyképtelenségünk esetén a magyar piacot elözönlik a jobban támogatott, versenyképesebb termékek, és még a hazai piacról is kiszorulhatnak produktumaink, nemhogy piacot nyernének az EU egységes belső piacán.

- A másik alapvető kérdés a vidék népességeltartó képességének biztosítása. Nálunk ezalatt inkább az elmaradott térségek, a halmozottan hátrányos helyzetű, infrastrukturális szempontból ellátatlan vidékek helyzetének javítását értik. A fogalom azonban ennél többet takar. A vidék infrastrukturális elmaradásának felszámolását célozza első lépésben minden központi program. Ehhez a versenyképes agrártermelés kialakítása mellett egyfajta filozófiaváltás is észlelhető a nálunk fejlettebb világban. A vidék népességeltartó képességének növelése nem öncél, nem pusztán a városokra nehezedő nyomás mérséklésének eszköze, hanem a vidék arculatának megőrzését is segítő, a környezetvédelmi szempontokat prioritássá fogalmazó filozófia érvényesülése. Az úgynevezett fenntartható fejlődés gondolatmenete a természeti környezetet legkevésbé terhelő megoldások terjedését ösztönzi, azt, hogy az ökológiai adottságokkal adekvát és egyúttal a legkisebb környezeti terhelést igénylő technológiákat alkalmazzák. Cél tehát: életteret adni a mezőgazdasági termelés sokszínűségének, s támogatni az extenzívebb kultúrák terjedését.

> A vidék népességeltartó képességének növelése nem öncél, hanem a vidék arculatának megőrzését is segítő, a környezetvédelmi szempontokat prioritássá fogalmazó filozófia érvényesülése.

Az EU a túltermelési válság elmélyülésének megakadályozása érdekében 1989-től extenzifikációs programot működtet, melynek alapvető célja az árukínálat csökkentése. A programban való részvétel kritériuma, hogy a termelő egy korábbi időszak átlagához képest legalább 20 százalékkal csökkentse termékkibocsátását. A program célja a termelés visszafogásán túl a környezet- és egészségvédelem előtérbe állítása, az alternatív növénytermesztés és állattenyésztés fejlesztése.

A magyar viszonyokra lefordítva az EU gyakorlatát nyilvánvaló, hogy számunkra a program másodlagos célkitűzései az érdekesek, hiszen ezek megvalósításával színesíthetnénk külpiaci termékkínálatunkat. Ebből következik, hogy élesen el kellene választani egymástól az agrárpolitika elmaradott térségekre vonatkozó eszközrendszerét az átlagos körülmények között gazdálkodókra érvényes agrártámogatási rendszertől.

Az extenzivitás pedig munkaalkalom-csökkenéssel jár, ezért a vidék népességeltartó képességének növelése érdekében vezérgondolattá vált az EU-ban is a mezőgazdaság multifunkcionális jellegének erősítése, a sokarcú agrártáj kiépítésének szorgalmazása. Ez utóbbi gondolat pedig az agrárproduktum, a termékválaszték színesítésének vezérgondolata mellé emeli a vidéki turizmust, az eltérő vidéki kultúrák

kiteljesedésének segítését, a vidék vonzerejének növelését.

Talán nem véletlen, hogy Svájcban és Németországban már jó évtizeddel ezelőtt megindult és ma már egyre erőteljesebb a városi lakosság csökkenése, visszaáramlása vidékre. Maga a folyamat az EU-n belül az úgynevezett McSharry-reform (1988) óta erősödött fel. Több átfogó és nagy forrásokat igénylő program segíti a vidék infrastrukturális hátrányainak ledolgozását, a vidék sokszínűségének újraélesztését, a vidék vonzerejének növelését. Magyarország is számíthat ezekre a forrásokra, azonban ahhoz, hogy a szomszédos Burgenlandhoz hasonlatosan igénybe vehessük majd – az Unióba belépve – ezeket a tőkeinjekciókat, kiegészítő forrásokat, komoly felkészítő munkára van szükség. Mérhetővé, ellenőrizhetővé kell tenni magunkat, bemutathatóvá kell tennünk helyzetünket, relatív elmaradottságunkat, és nekünk kell feltárnunk a fejlesztés lehetséges és támogatásra érdemes módozatait. Jelenlegi szervezettségi szintünkön ez is gigászi feladat, az EU fejlettebb tagállamainak elmaradottabb vidékein sem kis munka. Az önszerveződés magas foka mellett igen jelentős állami szerepvállalást (költségvetési forrást, diplomáciai erőfeszítést) is igénylő, hosszú távú program ez Nyugaton is.

Célrendszer – 1997

Az 1997-es támogatási célrendszer fő motívumait tekintve fontos rendezőelv lesz

- a gazdaságos, hatékony export bővítésének és
- a termelés modernizációjának ösztönzése,
- a finanszírozási feltételek javítása,
- az integráció és a szövetkezés támogatása,
- a kedvezőtlen adottságú térségek kiemelt kezelése.

Új elem a szövetkezés és a termelési integráció kiemelt támogatása, valamint az, hogy az együttműködő, az önmaguk tevékenységét átvilágítani hagyó, illetve magukról információkat közlő és adózási kötelezettségüknek eleget tevő vállalkozások 1997-től előnyben részesülnek. (A csak szűkebb szakmai köröket érdeklő szabályozási és támogatási kérdések ismertetésétől eltekintünk – a szerk.)

A piaci nyitás lehetőségei

- *Külpiac:* Alapvető, hogy a GATT-megállapodás drasztikusan szűkíti exporttámogatási lehetőségeinket, ezért az exporttámogatás megvonásán, illetve ennek a pénznek más csatornákba való terelésén kell gondolkodni 1997-től.

Mire lehetne a külpiaccal kapcsolatban áldozni?

– Agrárdiplomáciai nyitás, a fizetőképes alternatív piacok hitelgarancia-biztosítása (szóba jöhető területek a délszláv térség és a fejlődő piacok).

– A mezőgazdasági/agrárkereskedelmi kirendeltségi rendszer megerősítése az FM Agrármarketing Centrumának szervezeti rendjébe való integrálás révén.

– Az agrártermék-marketing fejlesztése kapcsolatépítés, a nagy nyugat-európai kereskedelmi láncok megdolgozása (REVE, ALDI, METRO, TENGELMANN stb. üzletláncok).

– Az exporttámogatás nélküli vagy alacsony támogatásigényű agrárexport lehetőségeinek feltárása, agrárpolitikai nyitás, a termékválaszték színesítése, a komplementer termékkínálat bővítése. Az alacsony támogatási igényű termékkör fejlesztésének GATT-konform támogatása.

– Egykor volt jelentős, de ma már elfelejtett piacaink megdolgozási programjának kidolgozása, a kapcsolat újrafelvétele, piackutatás megszervezése. Így az egykori NDK területén, valamint a délszláv övezetben.

- *Belpiac*

– Szociális élelmiszer-ellátási rendszer kiépítésének megindítása, kizárólag hazai termékekkel, az USA és az EU példáján okulva. Az USA-ban Kennedy elnök óta létezik és egyre erősödik a szociális élelmiszer-ellátó rendszer. Ennek köszönhető, hogy a közel negyvenmilliós szegényréteg ellenére nincs éhezés. A belső piacnyitás ezen eszközének finanszírozása ma már az USA agrártámogatási keretének mintegy felét igényli. A szociális élelmiszer-hálózat fejlesztését elmaradott, halmozottan hátrányos vidékeink alacsony életszínvonalú, krónikus munkanélküliséggel küzdő lakói éppúgy igénylik, mint egykor virágzó, de ma már válságövezetté nyilvánítható iparvárosaink szociális támogatásból élő tömegei. A szociális szempontú élelmezés kormányzati hatáskörök, költségvetési territóriumok újragondolását igényli, viszont az ellátási funkción túl munkalehetőséget, valamint nemzetijövedelem-képzési lehetőséget is kínál. Ez a piacnyitás valóban új módozata.

– A belpiaci fogyasztói szokások módosítására szervezett programok támogatása. Kampány a hazai termékek keresletének növelésére, a garanciális háttér biztosítására, a minőség-ellenőrzés hálózatának kiépítésére.

– A GDP regionális különbségeit tudomásul vevő élelmiszerárrendszer kompenzációjának kidolgozása, akár szociális támoga-

> A GATT-megállapodás drasztikusan szűkíti exporttámogatási lehetőségeinket.
>
> ◆
>
> A szociális élelmiszer-ellátási rendszernek mint a belső piacnyitás eszközének finanszírozása ma már az USA agrártámogatási keretének mintegy felét igényli.

tási formában, akár regionális támogatási alternatívaként való működtetése. Termelés, elosztás, fogyasztás és a hozzáférési jogosultságok zárt rendszerének kialakítása, integrációjának létrehozása.

Az alapvető kérdés

A támogatások szükségességét, indokoltságát és felosztási elveit felvázoló gondolatmenet után jelezni kell a következőket is. Bár „forró téma" a támogatás nagyságrendje, a kérdések kérdése nem ez. Hanem az, hogy mekkora a támogatások és az elvonások – korrekt elszámolás szerinti – egyenlege. Ez a téma a támogatásoknál is részletesebb vizsgálódást igényel, hiszen ebben az összefüggésben nem úgy vetődik fel a kérdés, hogy mennyit kap az ágazat a költségvetésből, hanem úgy, hogy a költségvetés mennyit juttat vissza az elvont összegekből.

Szerzőnk a Földművelésügyi Minisztérium tanácsosa

Marketing & MENEDZSMENT

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VI., Nagymező u. 21.
Postacím: 1373 Budapest 5. Pf. 617.

HIRDETNE LAPUNKBAN?
CSAK EGY telefon 153-13-66 fax: 131-63-43 **!**

A LAP MÉRETE A/4

Kifutó méret:	205 x 287 mm
Keretes méret:	180 x 255 mm
1/2 oldal	205 x 143 mm/álló
1/2 oldal	180 x 127 mm/álló

HIRDETÉSI ÁRAINK:

1 belső színes oldal:	**100 000 Ft**
1 fekete-fehér oldal	**70 000 Ft**
1/2 fekete-fehér oldal:	**40 000 Ft**

VÁRJUK JELENTKEZÉSÉT!

Még kapható a

Design vállalkozások Magyarországon

című kétnyelvű kiadvány, amely első ízben ad átfogó képet az alkalmazott grafika, a belsőépítészet, környezettervezés, termék- és csomagolástervezés, textil- és divattervezés területén tevékenykedő, design-szolgáltatásokat nyújtó hazai társasvállalkozásokról.
A 214 oldal terjedelmű, 20 oldal színes melléklet tartalmazó kötet 252 cég legfontosabb adatait és referenciamunkáit ismerteti, s ezzel egyedülálló információs bázist kínál a design alkalmazásában érdekelt marketing szakembereknek és menedzsereknek.

A kiadvány ára áfával 1000,- Ft. Megvásárolható készpénzért, vagy megrendelhető utánvéttel a Design Center Kft. új címén: 1027 Budapest, Fazekas utca 27. Telefon és fax: 202-6340.

CITY

REKLÁM ÉS MARKETING BT. 1139 Budapest, Királyok útja 192. Tel.: 439-5569

Grafikai munkák tervezése és kivitelezése

Emblématervezés
Prospektusok, szórólapok, kiadványok készítése
Előadói szemléltetőanyagok összeállítása
(diasorozatok, diagramok, szemléltető tablók)
Tárgyfotók, reprodukciók készítése
Kiállítási tablók tervezése és kivitelezése

EGYÉNI ELKÉPZELÉSEIT MEGVALÓSÍTJUK!